

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI INTERYER DIZAYN TERMINOLOGIYASIDA SINONIMIYA MUAMMOSI

Xolmurotova Gulnora Sattorovna,
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15179664>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi interyer dizayn terminologiyasida kuzatiladigan sinonimiya muammosi tahlil qilinadi. Global muloqot va dizayn tendensiyalarining rivojlanishi sharoitida terminlar orasida yuzaga keladigan turli sinonimik tushunchalar nafaqat tarjima jarayonini murakkablashtiradi, balki dizaynerlar va mutaxassislar o'rtasida tushunmovchiliklarga sabab bo'ladi. Maqolaning maqsadi – ikki til o'rtasidagi terminologik farqlarni aniqlab, ularni bartaraf etish yo'llarini ko'rib chiqishdir.

Kalit so'zlar: Interyer dizayn, sinonimiya, terminologiya, global muloqot, dizayn tendensiyalari, madaniy farqlar.

Terminologiya [lot. «terminus» va yun. «logos» – terminlar haqidagi fan] – ma'lum bir soha, fan yoki faoliyat bilan bog'liq tushuncha va nomlarni ifodalovchi atamalar va ularning ma'nolarini o'rganadigan ilmiy yo'nalish bo'lib, muloqot va bilim almashish jarayonida tushunchalar o'rtasidagi aniqlikni ta'minlashga qaratilgan. A.D. Xayutin ingliz tilining etimologik lug'atiga asoslanib, terminologiya so'zi ilk bor nemis olimi S.Shyuts tomonidan qo'llanilganini ta'kidlaydi [1; 8-b.]. U nafaqat lingvistik vosita, balki madaniy, ijtimoiy va texnologik jarayonlar bilan chambarchas bog'liq murakkab tizim sifatida ham e'tirof etiladi.

Mashhur nemis terminologiyasi ustasi Yevgen Wüsterning nazariyasiga ko'ra, har bir atama aniq tushunchani aks ettirishi lozim, bu esa ilmiy va amaliy faoliyatda samaradorlik va aniqlikni ta'minlaydi. Zamonaviy qo'llanilish tizimida esa atamalar o'rtasidagi sinonimiklik, ko'p ma'nalilik, kontekstual o'zgarishlar va yangi tushunchalarning tez paydo bo'lishi aniqlik va izchillikni saqlashda dolzarb muammolarga olib kelmoqda.

Tilshunoslikda sinonimiya – bitta tushunchani ifodalovchi ikki yoki undan ortiq so'zlarning mavjudligi holatini bildiradi. Bu atamalar semantik jihatdan o'zaro yaqin bo'lsa-da, ularning stilistik, emotsional va kontekstual xususiyatlari farq qilishi mumkin. "O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari" kitobida sinonimiyaga quyidagicha ta'rif keltiriladi: "O'zbek tilshunosligida ma'nodoshlik (sinonimiya) qatorlari atroflicha o'rganilgan leksik paradigmalardan biridir. Shaklan har xil, mazmunan bir xil so'zlar qatori -muayyan o'xshashlik asosida bir nechta til birliklarining bog'lanishi, bu birliklar orasidagi muayyan farqlar maxsus ilmiy ishlarda, o'nlab qo'llanma va darsliklarda o'z yechimini topgan" [4]. Sinonimiya so'zi yunoncha "syn" (birga) va "onoma" (ism) so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib,

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

aslida to'liq sinonimlik deyarli imkonsiz ekanligini ko'rsatadi, chunki har bir so'z o'ziga xos nozik tafovutlarga ega.

Roman Jakobson kabi olimlar sinonimlarning til strukturasiidagi o'ziga xos o'rnini va tilning ifoda hamda estetik boyligini oshirishdagi ahamiyatini ta'kidlagan. Ularning fikricha, sinonimlar tilning madaniy va ijtimoiy kontekstini aks ettiradi [2; 352-b.]. Biroq, sinonimiya masalasiga boshqa tomondan yondashish ham mumkin. Geoffrey Leechning fikricha, mutlaqo bir xil ma'noga ega sinonimlar deyarli uchramaydi, chunki har bir so'z o'ziga xos uslubiy, emotsional va kontekstual xususiyatlarga ega bo'ladi. U shuni ta'kidlaydiki, bu xilma-xillik tilning boyligiga hissa qo'shishi mumkin, ammo tarjima va muloqot jarayonida noaniqliklar, noto'g'ri tushunish va chalkashliklarga sabab bo'lishi ham ehtimoldan holi emas [3]. Shu bois, sinonimiya nazariyasi va uning amaliy qo'llanilishi bo'yicha yanada chuqur tahlil va metodologik yondoshuvlar ishlab chiqilishi zarur.

Interyer dizayn terminologiyasida sinonimiya muammosi uch asosiy turga bo'linadi:

1. **Semantik sinonimiya** – bir tushunchani ifodalovchi so'zlarning ma'nosi yaqin bo'lsa-da, to'liq bir-biriga teng bo'lmagan holati. Masalan, ingliz tilidagi *“texture”* atamasi o'zbek tilida turlicha ifodalanishi mumkin: *“to'qimalilik”*, *“yuzaning bezak xususiyati”* yoki ba'zan *“tuziq”* shaklida. Har bir variant o'ziga xos nozik ma'no farqlariga ega: *“to'qimalilik”* asosan material yuzasining strukturaviy xususiyatlarini anglatadi, *“tuziq”* esa umumiy bezak elementlarini ifodalashi mumkin. Shu bois semantik noaniqliklarning oldini olish uchun atamalarning aniq ta'riflanishi muhim.

2. **Stilistik va nutq uslubiga asoslangan sinonimiya** – atamalarning qo'llanilish uslubi va kontekstiga bog'liq holda farqlanishi. Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilingan atamalar rasmiy va norasmiy kontekstlarda turlicha ishlatilishi mumkin. Masalan, *“pattern”* atamasi rasmiy matnlarda *“motif”*, oddiy muloqotda esa *“andaza”* sifatida ifodalanishi ehtimol. Bunday stilistik tafovutlar atamaning qabul qilinishi va to'g'ri tushunilishida chalkashliklarga olib kelishi mumkin.

3. **Tarjima jarayonidagi sinonimiya** – tillararo tarjima jarayonida paydo bo'ladigan sinonimiya, ya'ni asl atamaning turlicha aks etishi. Masalan, inglizcha *“color scheme”* atamasi o'zbek tilida *“ranglar uyg'unligi”* yoki *“ranglar kombinatsiyasi”* sifatida tarjima qilinishi mumkin. Ushbu variantlar o'rtasidagi semantik noaniqlik dizayn loyihalarining vizual kontseptsiyasini tushunishda va amaliy qo'llashda tushunmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Tarjima jarayonidagi bunday sinonimik tafovutlar rasmiy terminologik lug'atlarning

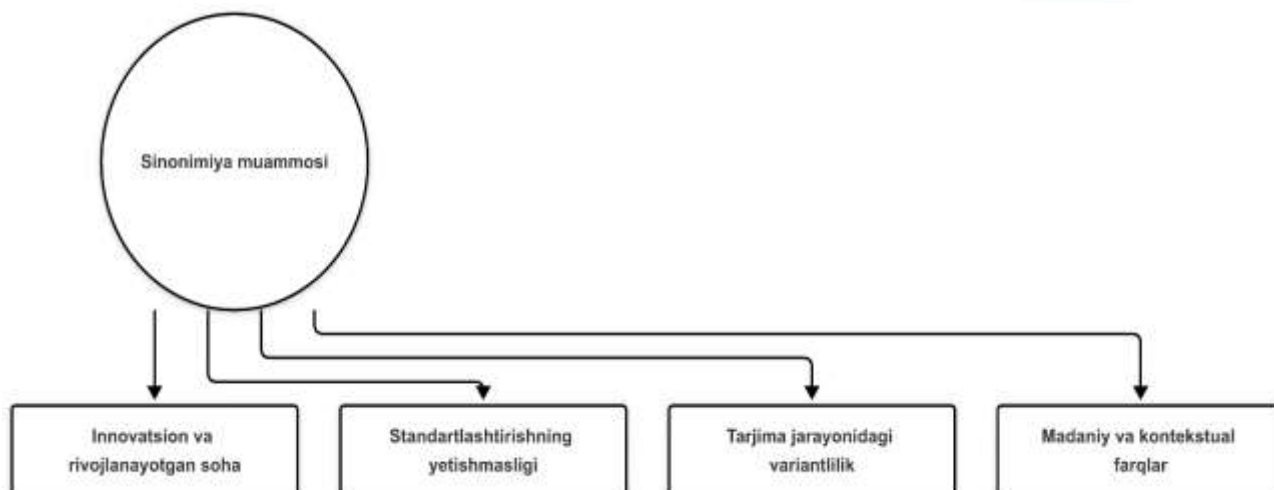

XORIJY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

yetishmasligi natijasida yuzaga kelib, terminlarni standartlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Interyer dizayn terminologiyasida sinonimiya muammosining asosiy sabablarini tushuntirish uchun quyidagi diagrammadan foydalanamiz:

Bu diagramma sinonimiya muammosini keltirib chiqaruvchi to'rtta asosiy omilni vizual tarzda ifodalaydi:

1) Tarjima jarayonidagi variantlilik – bir tushuncha uchun turli tarjima variantlari mavjudligi. Ingliz tilidagi terminlarni o'zbek tiliga tarjima qilishda tarjimonlar o'z bilimlari va didlariga asoslanib turli variantlarni tanlashi mumkin. Bu esa bitta tushunchani ifodalash uchun bir nechta sinonimik terminlar paydo bo'lishiga olib keladi. Masalan: Ingliz tilidagi *“texture”* atamasi o'zbek tilida turli shakllarda ifodalanishi mumkin: *“to'qimalilik”*, *“yuzaning bezak xususiyati”* yoki *“tuziq”*. Misolda, *“to'qimalilik”* so'zi materialning aniq strukturasi ifodalasa, *“tuziq”* atamasi umumiy bezak elementlarini anglatishi mumkin. Natijada, loyiha tavsifida qaysi variant ishlatilishi tushunchani noaniq qoldirib, dizaynerlar va mutaxassislar orasida chalkashliklarga sabab bo'ladi.

2) Madaniy va kontekstual farqlar – har bir til va madaniyat o'ziga xos ifoda uslubiga ega bo'lgani sababli tushunchalar farq qilishi. Bu farqlar interyer dizayn tushunchalarining o'ziga xosligini shakllantiradi va turli madaniyatlarda bitta tushunchaning turlicha ifodalanishiga olib keladi. Masalan: Ingliz tilidagi *“pattern”* atamasi rasmiy matnlarda *“motif”* deb tarjima qilinishi mumkin, kundalik muloqotda esa *“andaza”* yoki boshqa variantlardan foydalanilishi ehtimol. Ushbu holatda, madaniy kontekst va rasmiy/nojavob registrlar atamaning talqinida farq qiladi. Rasmiy va kundalik nutqda qo'llaniladigan variantlar o'rtasidagi farq dizaynerlar o'rtasida tushunmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin, chunki bitta tushuncha turli madaniy va kontekstual talqinlarga ega bo'ladi.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

3) Innovatsion va rivojlanayotgan soha – yangi texnologiyalar va tendensiyalar sababli atamalar hali standartlashmaganligi. Interyer dizayn sohasida yangi uslublar, texnologiyalar va tushunchalar tez paydo bo'lmoqda. Yangi atamalar uchun rasmiy, izchil tarjima va standartlar hali shakllanmaganligi sababli, ularning turli variantlari paydo bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi “*biophilic design*” tushunchasi o'zbek tilida “*biophilik dizayn*” yoki “*tabiatga yaqin dizayn*” shaklida ifodalanishi mumkin. Yangi tushunchalar uchun standart tarjima yo'qligi, dizayn jarayonida noto'g'ri yoki noaniq talqinlarga olib keladi. Bu esa, yangi tendensiyalarni to'liq qabul qilish va amaliyotga tatbiq etishda qiyinchiliklarga sabab bo'ladi, chunki atamalar orasida yagona talqin mavjud emas.

4) Standartlashtirishning yetishmasligi – yagona terminologik me'yorlar mavjud emasligi natijasida atamalar har xil talqin qilinishi. Interyer dizayn terminologiyasida yagona rasmiy lug'at yoki standart terminologik norma mavjud emas. Bu esa, turli manbalarda va loyihalarda bir xil tushunchaga turlicha atamalar qo'llanilishiga olib keladi. Masalan: Inglizcha “*color scheme*” atamasi o'zbek tilida “*ranglar uyg'unligi*” yoki “*ranglar kombinatsiyasi*” tarzida ifodalanadi. Standartlashtirishning yetishmasligi natijasida, loyihalar va ilmiy adabiyotlarda turli tarjima variantlari uchrab, atama talqinida moslik va izchillik muammosi yuzaga keladi. Bu, dizaynerlar va mutaxassislar orasida tushunmovchiliklarni keltirib chiqarib, interyer dizayn jarayonida yagona til va tushunchalarni shakllantirishni qiyinlashtiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tarjima jarayonidagi variantlilik, madaniy va kontekstual farqlar, innovatsion sohaning tez rivojlanishi va standartlashtirishning yetishmasligi atamalar o'rtasida aniqlik va izchillikni buzib, dizaynerlar hamda mutaxassislar o'rtasida tushunmovchiliklarga olib kelmoqda.

Kelgusida ushbu muammoni bartaraf etish maqsadida rasmiy terminologik lug'atlarni va standartlarni ishlab chiqish, shuningdek, tilshunoslar, tarjimonlar va dizaynerlar o'rtasida faol hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu esa interyer dizayn sohasida tushunchalarni aniq belgilash, muloqot jarayonini samarali tashkil etish va amaliyotda yagona talqinlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Нишонов П.П. Француз ва ўзбек тиллари юридик терминологиясининг қиёсий-типологик тадқиқи. Филол. фан. ном. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2009.
2. Jakobson, R. (1960). *Linguistics and Poetics*. In T. Sebeok (Ed.), *Style in Language* (pp. 350–377). Cambridge, MA: M.I.T. Press.
3. Leech, G. (1981). *Semantics*. London: Longman. – 383 p.
4. Ne'matov H., R.Rasulov “O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari”. – Toshkent: “O'qituvchi”, 1995. – 127 b.